

ADVIES 1904

Duurzaam leven

Datum: 3 juli 2019

Voorzitter: Alexandra Smarandescu

Aanwezigen: Jo Baetens, Isaak Dieleman, Mieke Heymans, Jan Langeraert, Eveline Meylemans, Mohamed Missaoui, Ivo Shimwa, Alexandra Smarandescu

De Vlaamse Jeugd Raad, in vergadering op 3 juli 2019, onder voorzitterschap van Alexandra Smarandescu, en met bovenvermelde aanwezigen, adviseert unaniem het volgende:

1. Neem het STOP-principe als uitgangspunt bij elke beslissing in verband met mobiliteit. 6
2. Investeer meer 6
  - in vlotte en veilige fietsinfrastructuur;
  - in goede, betrouwbare en nabije dienstverlening van trein-tram-bus aan een betaalbaar (jongeren)tarief, ook voor groepen;
  - in een gunstig beleidskader en regelgeving voor deelwagens en andere deelsystemen.
3. Zorg dat de vliegsector een eerlijke bijdrage levert, die in verhouding staat tot haar impact op de klimaatopwarming, minimaal op Europees niveau. Maak deze bijdrage substantieel, zodat ze een sturende impact heeft op het gedrag van jongeren. 7
4. Investeer de inkomsten van een vliegbelasting in duurzamere alternatieven als een internationaal treinnetwerk en in het duurzamer maken van de vliegsector. 7
5. Maak binnen Europa van de trein een aantrekkelijk en betaalbaar vervoersmiddel als alternatief voor het vliegtuig. Investeer in voordelige jongerentickets die Europese treinreizen voor jongeren zowel individueel als in groep voordelig maken. Zet daarnaast in op gebruiksvriendelijkheid door onder andere internationale treinverbindingen op elkaar af te stemmen. 8
6. Pas de uitgangspunten van de vernieuwde voedingsdriehoek toe in de kantines van scholen, overheidsinstellingen, ziekenhuizen... en zorg ervoor dat ook hier de meest duurzame keuze de vanzelfsprekende is. 9
7. Voorzie voeding in de winkel van een eco-score die mensen helpt om naast een gezond dieet ook rekening te houden met de ecologische impact van hun voedingskeuze. 9
8. Bied genoeg drinkfonteinnetjes aan op openbare plaatsen. 9
9. Verbied supermarktketens om nog eetbaar voedsel weg te gooien en doe iets aan de overreglementering over hoe groente en fruit er moeten uitzien. 10
10. Verduurzaam initiatieven als Food Savers en ToGoodtoGo in heel Vlaanderen door hierrond een beter wetgevend kader te voorzien. 10
11. Verbied onnodige verpakken van voedingsmiddelen en ban plastic zakjes uit de supermarkt. 10

- 12.** Voer statiegeld in voor PET-flessen en blikjes. 11
- 13.** Ga voor 100% producenten-verantwoordelijkheid en maak van duurzame productie de beste keuze door bijvoorbeeld garantieperiodes te verlengen, geplande veroudering tegen te gaan en herstel aan te moedigen. 11
- 14.** Zet in op product-dienstcombinaties waarbij de consument betaalt voor het gebruik van een product, eerder dan voor bezit. 11
- 15.** Ondersteun projecten die inzetten op het zelf repareren van elektronica, zoals repaircafés. 12
- 16.** Zet nog meer in op een hergebruik van grondstoffen van elektronica door oude toestellen te verzamelen en nog bruikbare grondstoffen te recupereren. Zet hiervoor grootschalige inzamelcampagnes op. 12
- 17.** Voer statiegeld in op smartphones en tablets om de inzameling aan te moedigen. 12
- 18.** Zorg dat de kledij die we invoeren en kopen voldoet aan de Europese normen van vervuiling en waardige werkomstandigheden. 13
- 19.** Vergroot het bewustzijn van jongeren rond duurzame kledij door campagnes die duurzame alternatieven promoten, labels en handige (online) tools met informatie over alle duurzame mogelijkheden. 13
- 20.** Voorzie (financiële) impulsen voor lokale startups die inzetten op alternatieve en duurzame productie van kledij. 14
- 21.** Investeer als overheid in bewustmakingscampagnes die zowel jongeren als volwassenen aanspreken. 14
- 22.** Voer een geïntegreerd beleid rond duurzaamheid en onderwijs. Investeer in vorming voor leerkrachten en versterk hun competenties rond educatie voor duurzame ontwikkeling en klimaatverandering meer specifiek. 14
- 23.** Maak van duurzaamheid, systeemdenken en klimaat een belangrijke prioriteit in de nieuwe eindtermen van de tweede en derde graad van het secundair onderwijs. 14
- 24.** Ondersteun scholen in het zelf voeren van een duurzaam (aankoop)beleid. Stel extra subsidies ter beschikking voor grote, duurzame investeringen. 14
- 25.** Zie hogescholen en universiteiten als kennishubs rond duurzaamheidsdenken. Zij kunnen ook zelf heel wat impact hebben als duurzame instituten. 15
- 26.** Maak wonen in de stad en in dorpskernen betaalbaar voor jongeren. Stimuleer nieuwe ruimte-efficiëntere woonvormen als samenwonen, community land trust, co-housing,... 15
- 27.** Verbeter de kwaliteit en energiezuinigheid van huurwoningen door middel van een uitgebreid systeem van renovatiepremies, fiscale stimuli of verlaagde successierechten voor de renovatie van een huurhuis. 15
- 28.** Stel een verhardingsstop niet langer uit. 16

- 29.** Zorg dat er bij internationale uitwisselingen tussen jeugdgroepen, bijvoorbeeld Erasmus+, voldoende mobiliteitsbudget is en faciliteer zo duurzame transportkeuzes. 16
- 30.** Maak per trein reizen via het groepsticket van de NMBS de meest voordelige en gebruiksvriendelijke optie voor jeugdwerkorganisaties. 16
- 31.** Maak bij busvervoer de versterkingsritten van De Lijn meer bekend en zorg dat jeugdwerkorganisaties die kunnen gebruiken voor al hun activiteiten. 16
- 32.** Maak middelen vrij om de infrastructuur van jeugdwerkorganisaties energiezuiniger te maken. 17
- 33.** Moedig selectieve ophaling en toegang tot recyclageparken aan bij lokale jeugdwerkorganisaties. 17
- 34.** Voorzie uitleendiensten van herbruikbare bekertjes voor verenigingen. 17

1 Situering

Het is onmiskenbaar: jongeren liggen wakker van het klimaat! Sinds begin 2019 komen ze hiervoor met tienduizenden op straat. En ook de Vlaamse Jeugd Raad stelde dit duidelijk vast. In de zomer van 2018 bevroeg onze werkgroep VN online 775 jongeren over de klimaatkwestie¹. Daaruit kwamen opvallende cijfers:

- Meer dan 98% van de jongeren die onze bevraging invulde, maakt zich zorgen over het klimaat.
- Jongeren duiden de politiek en overheid aan als de nummer één actor om maatregelen te treffen tegen de klimaatopwarming.
- Drie vierde van de bevroegde jongeren vindt dat de politiek momenteel niet genoeg doet om klimaatopwarming tegen te gaan.
- Meer dan 90% van hen is overtuigd dat we ons consumptiepatroon moeten veranderen.
- 60% vindt dat ons koopgedrag gestuurd moet worden naar meer duurzame alternatieven.
- Volgens de bevroegde jongeren zijn de top drie maatregelen die de overheid zou moeten nemen om klimaatopwarming te beperken:
  - vernieuwende projecten subsidiëren;
  - informeren via het onderwijs;
  - belasting heffen op schadelijke producten.

Jongeren zijn bezorgd om het klimaat, maar ook goed geïnformeerd. Dat bleek uit de focusgesprekken die we voerden met een honderdzestigtal derdegraadsleerlingen in vier secundaire scholen², en uit onderstaande quotes. Jongeren kaarten de urgentie aan. Er moet nu iets veranderen en die verandering moet ambitieus genoeg zijn.

“De economische zaken worden nog steeds als prioriteit gezet en vooral dan het korte termijn denken. Vaak, om niet te zeggen altijd, wordt vergeten dat investering in een beter klimaat op langere termijn net economische opportuniteiten oplevert. Additioneel raken we ook achter op landen die wel deze investeringen doen en gaan we bijgevolg een belangrijke economische markt mislopen”

“Er zouden zeker veel strengere maatregelen en wetgeving mogen zijn, ze moeten ook eens iets durven doen dat niet iedereen "comfortabel" vindt.”

“Er worden maatregelen genomen ja, maar ze zijn zo ontzettend braaf. Om de opwarming van de aarde binnen de perken te houden, moeten we echt meer doen dan dit. Het tempo moet een stuk hoger. Hier en daar wat bijschaven is niet genoeg, het moet structureel worden aangepakt. Ik mis ambitie hier in België. Klimaatverandering is een bedreiging voor de maatschappij, voor de volksgezondheid, voor iedereen. Wanneer wordt het serieus genomen?”

Uit de focusgesprekken blijkt ook dat jongeren een redelijk fatalistische houding aannemen. Veel jongeren vinden dat de politiek veel te traag reageert op de enorme bedreiging die klimaatopwarming vormt voor onze generatie. Ze vinden het Belgische en Vlaamse klimaatbeleid duidelijk ontoereikend. Dat tonen ze nu ook door op straat te komen.

Als Vlaamse Jeugd Raad weigeren we om bij de pakken te blijven neerzitten. Problemen die vandaag een oplossing vragen, mogen niet op de volgende generaties worden afgeschoven. Ze zullen alleen maar groeien. Hoe later we de curves ombuigen, hoe moeilijker, duurder en pijnlijker de transitie wordt, en hoe groter het risico op een ontwrichting van het systeem, zowel ecologisch, sociaal als economisch. Ook in de toekomst hebben wij recht op een leefbaar klimaat, veerkrachtige ruimte en een ecosysteem in evenwicht. We moeten de opwarming van de aarde beperken tot onder de 2°C, liefst tot 1,5°. België moet zo snel mogelijk klimaatneutraal worden, ten laatste tegen 2050. We worden hierin gesterkt door internationale kaders, niet alleen het Akkoord van Parijs, maar ook de *Sustainable Development Goals* (doelen 11, 12 en 13), de *European Youth Goals* (Doel 10: "Sustainable Green Europe") en het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (recht op leven, overleven en ontwikkeling).

¹ Het betreft een niet representatieve online peiling.

² VKO Opwijk, Atheneum Wispelberg Gent, Busleyden Atheneum Mechelen, Sint-Willebrord Heilige Familie Berchem

Er zijn diepgaande maatschappelijke veranderingen nodig.³ Ons lineair economisch systeem van produceren, kopen, verbruiken en weggooien is op vele vlakken onhoudbaar. De grondstoffenvoorraad raakt ooit uitgeput, de energie die nodig is voor de productie van al dat materiaal is niet duurzaam, het transport van de geglobaliseerde samenleving weegt op het klimaat, ons afval verstikt de planeet, en de globale economie is gebaseerd op grote sociale ongelijkheid. We moeten naar oplossingen zoeken voor verschillende maatschappelijke uitdagingen tegelijk. Maar net daardoor biedt een transitie ook enorme opportuniteiten. We worden aangezet om onze levensstijl en ons economisch model grondig in vraag te stellen. Wij geloven dat een veerkrachtige, gezonde, solidaire, klimaatneutrale samenleving mogelijk is. Er zijn economische kansen. Er is momentum om het breed gedragen bewustzijn dat 'business as usual' geen optie is, om te zetten in echte verandering. Daarvoor is nu ambitie nodig. En ambitie is er.

Jongeren willen zelf hun steentje bijdragen: ze willen hun consumptie aanpassen maar eisen ook actie van politici. Ze gaan op zoek naar een duurzamere levensstijl, maar ingaan tegen de mainstream van de snelle consumptie vraagt veel kennis en energie en soms ook een relatief groot budget. Daarover beschikken niet alle burgers en zeker niet alle jongeren. Zij verwachten dus van de overheid dat die inzet op innovatie, alternatieven en op fiscale ingrepen⁴ om de bevolking aan te moedigen tot duurzame keuzes. Want samen massaal onze consumptiepatronen aanpassen, vraagt sturing. Duurzaamheid *by design* zou geen verkooppraatje meer mogen zijn maar het absolute minimum. We moeten voorbij de symptoombehandelingen zoals recycleren durven kijken en op zoek gaan naar oplossingen die het probleem bij de kern aanpakken.

Eén van de oplossingen is een **circulaire economie**. In een klassieke lineaire economie worden grondstoffen gebruikt om een product te vervaardigen waarvan de waarde meteen daalt na gebruik. Het kan zelfs zo ver gaan dat er betaald moet worden om zich van het product te kunnen ontdoen. **Bij een circulair model worden strategieën toegepast om de kwaliteit van grondstoffen en producten zo lang mogelijk te behouden.** Herstelbaar, herbruikbaar, afbreekbaar, upgradebaar, deelbaar, recycleerbaar en vooral bewuster consumeren is de essentie van dit economisch model.⁵

De Vlaamse Jeugd Raad deed onderzoek naar de houding van jongeren tegenover een circulaire economie en formuleerde op basis daarvan volgend advies.

2 Advies

“Als jongvolwassene sta ik steeds meer stil bij de beslissingen die ik maak en de levensstijl die ik wil leiden. Als persoon die bijna uit haar ouderlijk huis vertrekt en verhuist, dien ik hier sowieso bij stil te staan, vind ik.”

Jongeren willen dat de overheid sturend optreedt en hen faciliteert in duurzame keuzes die hun impact op de klimaatopwarming verkleinen. We vertrokken van een doorsnee dag van een jongere. Die kleedt zich aan, gaat naar school en eet. Daarnaast nemen sommige jongeren ook deel aan jeugdwerk of een vrijetijdsaanbod en maken ze af en toe een reisje. Het consumptiegedrag van jongeren heeft een grote invloed op vier belangrijke domeinen:

1. Mobiliteit
2. Duurzame productie en consumptie
3. Onderwijs
4. Wonen

Die moeten dus veranderen ten voordele van die duurzame keuzes. We formuleren beleidsaanbevelingen die moeten zorgen dat jongeren in staat zijn duurzamer te leven: duurzame keuzes moeten ook de gemakkelijkste en voordeligste

---

³ Hoe deze systeemshift er moet uitzien, wordt geschetst door wetenschappers in de in mei 2019 verschenen rapporten van Youth for Climate 'Panel voor klimaat en duurzaamheid' en Sign for my Future 'A net-zero Greenhouse Gas Emissions'

⁴ Daarvoor bedachten enkele jongeren trouwens zelf al een uitgekend voorstel: <https://www.youtube.com/watch?v=hVDQhB06LtM>

⁵ <https://www.pbl.nl/infographic/prioriteitsvolgorde-van-circulairiteitsstrategieen-en-rol-van-innovatie-in-productketen>

keuzes zijn voor jongeren. We gaan dieper in op elk van deze vier domeinen. En we zouden de Vlaamse Jeugd Raad niet zijn, mochten we er geen vijfde aan toevoegen, namelijk het jeugdwerk zelf.

2.1 Mobiliteit

2.1.1 Dagelijkse verplaatsingen

De Vlaamse Jeugd Raad formuleerde eerder al een advies op het Voorontwerp van decreet betreffende de basisbereikbaarheid.⁶ Dit advies heeft het uitgebreid over een openbaar vervoer en mobiliteit op maat van kinderen en jongeren. We vragen o.a. aangepaste tarieven, voldoende garanties voor kwaliteitsvolle participatie van kinderen, jongeren en hun organisaties binnen de vervoersregio's, én om het STOP-principe te hanteren. Specifiek over duurzaamheid adviseren we het volgende:

Neem het STOP-principe als uitgangspunt bij elke beslissing in verband met mobiliteit.

Investeer meer

- in vlotte en veilige fietsinfrastructuur;
- in goede, betrouwbare en nabije dienstverlening van trein-tram-bus aan een betaalbaar (jongeren)tarief, ook voor groepen;
- in een gunstig beleidskader en regelgeving voor deelwagens en andere deelsystemen.

Kinderen en jongeren zijn vandaag al fervente gebruikers van duurzame vervoersmiddelen. Hoe beter de ervaring met de fiets, bus, tram of trein, hoe groter de kans dat ze hier ook in de toekomst gebruik van blijven maken. De basis voor duurzame mobiliteit ligt dus grotendeels bij deze generatie. Steeds minder jongeren halen hun rijbewijs, een eigen auto geldt voor heel wat jongeren niet langer als statussymbool en deelplatformen kennen vooral een jong publiek. Maar om de Europese klimaatdoelstellingen voor verkeer te halen - een reductie van 35% CO₂-uitstoot in 2030 ten opzichte van 2005 - moeten we nog een flinke inspanning leveren.⁷

Het STOP-principe - Stappers, Trappers, Openbaar vervoer, Personenvervoer - is vanuit duurzaam oogpunt de aangewezen volgorde, en daarom moet het beleid dit principe nastreven. Kinderen en jongeren doen hun dagelijkse verplaatsingen grotendeels binnen de eerste drie categorieën. Maar de overheid moet duurzame mobiliteitskeuzes ondersteunen, zodat jongeren ze als positief ervaren, en dus minder snel geneigd zijn om een beroep te doen op privaat vervoer met een negatieve(re) impact op het klimaat en de omgeving.

Naast wandelen, is de fiets het duurzame vervoersmiddel bij uitstek. Steden, maar ook randgemeenten of dorpen, moeten daarom zo fietsvriendelijk mogelijk worden ingericht: veilige kruispunten, fietsstraten, brede en duidelijk aangeduide fietspaden en voldoende fietsenstallingen. Aangezien jongeren fervente fietsers zijn, moeten lokale overheden hen betrekken bij mobiliteitsbeslissingen. Nieuwe trends zoals deelfietsen, 'strooisteps' en lange afstandstrajecten met de elektrische fiets vragen ook om aangepaste regelgeving en infrastructuur, denk aan 'fiets-o-strades' die steden met elkaar verbinden.

Ons advies basisbereikbaarheid en de verduurzaming van de dagelijkse mobiliteit gaan hand in hand. Jongeren vragen meer en efficiëntere verbindingen tussen verschillende trajecten en vervoersmodi. Ondanks het ongunstige Vlaamse woonlandschap door de lintbebouwing, moeten ook jongeren buiten de stad de mogelijkheid hebben om zich duurzaam te verplaatsen. Goede, betrouwbare en late busverbindingen zijn essentieel. Er moet aandacht zijn voor de momenten waarop jongeren zich verplaatsen. Vooral in de avond en 's nachts is er een gebrek aan openbaar vervoer,

⁶ https://vlaamsejeugd Raad.be/sites/default/files/advies/1806_advies_voorontwerp_van_decreet_betreffende_de_basisbereikbaarheid.pdf

⁷ K. DELBEKE, "CO₂-doelstelling voor verkeer halen lijkt hopeloze zaak", *De Standaard* 4 april 2019, via: www.standaard.be/cnt/dmf20190403_04299731.

waardoor een grote groep jongeren veel moeilijker de weg vindt naar avondactiviteiten en -evenementen, of gedwongen wordt om hiervoor de auto te gebruiken.

Betaalbaarheid is ook een belangrijke factor die mee speelt in het kiezen van een vervoersmiddel. Jongerentarieven laag houden is daarom essentieel⁸, en ook voor groepen moet er een mogelijkheid zijn om zich goedkoop met het openbaar vervoer te verplaatsen.

Een app die vervoerstickets verkoopt en juiste real-time informatie verschaft, is voor jongeren als 'digital natives' ook noodzakelijk. We zijn alvast heel blij met de nieuwe app 'Smart Mobility Planner', die de dienstregeling van alle openbare vervoersmaatschappijen in België verenigt. Nu nog inzetten op het bekend maken hiervan.

Elektrische fietsen, bussen en auto's zijn in opmars en zorgen voor heel wat klimaatvriendelijke opportuniteiten. Toch mogen we binnen deze evolutie het STOP-principe niet laten varen: de elektrificatie van de auto biedt namelijk geen oplossing voor het fileleed, de verkeersveiligheid en het ruimteverlies aan wegen en parkeerplaatsen. Bovendien is de productie van elektrische auto's ook vervuilend.

Deelplatformen zijn een nieuwe tendens die het beleid moet aanmoedigen. Minder privébezit van wagens betekent meer ruimte in de steden. Bovendien is de drempel om de auto te gebruiken hoger dan wanneer hij voor de deur geparkeerd staat. Dit vereist uiteraard ook een mentaliteitswijziging, want de focus verschuift van 'bezit' naar 'gebruik'. Op dit moment zijn jongeren de grootste groep gebruikers van deelwagens. Toch heeft nog niet iedereen de toegang hiertoe. Het beleidsniveau kan zorgen dat ook kleinere steden en gemeenten een aanbod aan deelwagens krijgen om zo dit nieuwe fenomeen ook daar te introduceren.

De overschakeling van personenwagens naar openbaar vervoer en de fiets heeft duidelijk positieve effecten op het klimaat en de openbare ruimte, maar is ook bevorderlijk voor onze luchtkwaliteit en daardoor voor onze gezondheid. Zoals het onderzoeksproject 'Curieuze neuzen' recent aantoonde, scoren heel wat plaatsen in Vlaanderen slecht op vlak van luchtkwaliteit. Het moet een prioriteit zijn om kinderen te laten opgroeien in een zo gezond mogelijke omgeving. Nog een reden om onze vervoersmiddelen te 'vergroenen'!

2.1.2 Reizen

Reizen is een belangrijk aspect van het leven van jongeren. De Vlaamse Jeugd Raad ziet vele voordelen in "een stapje in de wereld zetten". Wij zijn bijgevolg een grote voorstander van internationale mobiliteit, die gestimuleerd wordt door Europese programma's zoals Erasmus+ en het Europees Solidariteitskorps. Reizen is een meerwaarde in het leven van jongeren, maar de manier waarop kan en moet soms anders.

Vliegtuigreizen ontmoedigen

Zorg dat de vliegsector een eerlijke bijdrage levert, die in verhouding staat tot haar impact op de klimaatopwarming, minimaal op Europees niveau. Maak deze bijdrage substantieel, zodat ze een sturende impact heeft op het gedrag van jongeren.

Investeer de inkomsten van een vliegbelasting in duurzamere alternatieven als een internationaal treinnetwerk en in het duurzamer maken van de vliegsector.

Internationaal reizen associëren we meestal met vliegen. De vliegsector is echter een grote vervuiler die vandaag grotendeels buiten schot blijft in klimaatplannen. Volgens een recent rapport over de klimaatimpact van de sector⁹ maken vliegtuigreizen met hun CO₂-uitstoot 3,6% uit van de Europese broeikasgasemissies. Waarschijnlijk is de

⁸ Zie: I.B., "Kosten voor schooljaar in middelbaar gestegen tot gemiddeld 1.207 euro door duurdere vervoerskosten", *De Morgen* 3 april 2019, via: www.demorgen.be/binnenland/kosten-voor-schooljaar-in-middelbaar-gestegen-tot-gemiddeld-1-207-euro-door-duurdere-vervoerskosten-b6b39e2b.

⁹ EUROPEAN UNION AVIATION SAFETY AGENCY (EASA), EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY (EEA) EN EUROCONTROL, 'European Aviation Environmental Report 2019', zie: <https://www.easa.europa.eu/eaer/?fbclid=IwAR0Pg7UHwaIVaQ8vE59pZYnrRQtM6fr3gaT2o2GXLmzjdu0zEb10el2y1Y#>.

impact op de klimaatopwarming zelfs nog hoger door de niet-CO₂-gerelateerde effecten zoals wolkenvorming, waarover vandaag nog te weinig wetenschappelijke kennis bestaat. Ondanks alle technologische evoluties in deze sector zal haar CO₂-uitstoot met 21% toenemen tegen 2040, aangezien steeds meer mensen het vliegtuig zullen nemen. Een duurzame vliegtuigbrandstof op grote schaal zit er niet meteen aan te komen.

De vliegsector krijgt fiscale stimulansen omdat er geen BTW betaald moet worden op vliegtickets.¹⁰ Hoewel er wel Europese emissiehandelsrechten betaald moeten worden, krijgt zij 85% van deze emissiehandelsrechten gratis en geldt het Emissiehandelssysteem alleen voor inter-Europese vluchten.¹¹ Van een rechtmatige bijdrage in verhouding tot de effecten van vliegen op de klimaatopwarming is bijgevolg geen sprake. Een hogere bijdrage moet ervoor zorgen dat het koopgedrag gestuurd wordt naar meer duurzame alternatieven, hier dus de trein.

Een vliegbelasting is altijd efficiënter op internationaal niveau, waarbij de Europese Unie het meest voor de hand liggende beslissingsniveau is. Dat gaat hand in hand met een duidelijke klimaatstrategie met emissiereductiedoelstellingen voor de vliegsector.

Treinreizen aanmoedigen

Maak binnen Europa van de trein een aantrekkelijk en betaalbaar vervoersmiddel als alternatief voor het vliegtuig. Investeer in voordelige jongerentickets die Europese treinreizen voor jongeren zowel individueel als in groep voordelig maken. Zet daarnaast in op gebruiksvriendelijkheid door onder andere internationale treinverbindingen op elkaar af te stemmen.

Een duurzamer vervoersmiddel is de trein. Voor korte en middellange afstanden is een omschakeling van lucht naar spoor een positieve en haalbare klimaatmaatregel. De klimaateffecten van treinreizen zijn veel geringer, op voorwaarde dat de elektriciteit waarop treinen rijden voortkomt uit hernieuwbare energiebronnen.¹² Reizen op het Europese continent kan ook probleemloos met de trein, zoals vandaag al de gewoonte is van Brussel naar Londen, Parijs of Amsterdam. Toch is voor jongeren de trein voor internationale verplaatsingen geen evidente keuze: naast de langere reistijd en slechte verbindingen vormt vooral de hoge ticketprijs een hindernis. Ook een Interrail ticket is in die zin niet vanzelfsprekend. Het grote prijsverschil tussen een vliegticket en een treinticket weerhoudt jongeren van een duurzame keuze. Ook blijkt een internationaal treinticket voor een lange afstand reserveren of kopen helemaal geen evidentie te zijn.

Op Europees niveau zorgt meer samenwerking op vlak van transport voor betere treinverbindingen en een hogere gebruiksvriendelijkheid. In de logica van een groene en circulaire economie wordt een duurzame keuze financieel aangemoedigd en bijgevolg kost een treinticket niet meer dan een vliegticket. Door treinreizen als vanzelfsprekend te beschouwen voor korte en middellange afstanden én hier een prijzenbeleid rond te voeren, treedt een mentaliteitswijziging op bij de jongeren. Belangrijk is dat ook groepen gebruik kunnen maken van de voordelige prijzen voor jongerentickets.

2.2 Duurzame productie en consumptie

Inzetten op duurzame productie en consumptie is belangrijk. Maar we willen een kanttekening maken: we moeten namelijk vooral 'consuminderen'. Het promoten van een circulaire economie die inzet op ecodesign¹³, reparatie en recyclage heeft een groot potentieel. Ook deelplatformen kunnen een deel van de oplossing zijn als er goed beleid

¹⁰ 'Hoe milieu-onvriendelijk is vliegen?', *De Standaard* 30 januari 2019, zie:

http://www.standaard.be/cnt/dmf20190129_04138837?fbclid=IwAR2Orb1IHCY1TMzdQVnnTCzf3DeH-fJ1nBrE0DsyudO7bOlb_VA3AZ4FTZM.

¹¹ TRANSPORT & ENVIRONMENT, 'Aviation', zie: <https://www.transportenvironment.org/what-we-do/aviation/aviation-ets>.

¹² D. SCHENK, 'De complexe milieustrijd tussen vliegtuig en trein', *NRC Handelsblad* 15 juni 2018, zie: https://www.nrc.nl/nieuws/2018/06/15/de-complexe-milieustrijd-tussen-vliegtuig-en-trein-a1606793?fbclid=IwAR2evPPV4nG1Sb4dhTw09OnqvNOBGzhhbRX_ki3K_MGUf16tif1h6O42Xkg.

¹³ De ontwikkeling van producten waarbij vanaf het begin rekening wordt gehouden met duurzaamheid en het milieu

rond bestaat. In onze aanbevelingen focussen we op voeding, elektronica en kledij en doen we enkele voorstellen voor een duurzaam beleid.

2.2.1 Voeding

Een duurzaam dieet promoten

Ons voedingspatroon heeft impact op de wereld. Een duurzaam dieet is gezond én respecteert de draagkracht van de planeet.

Pas de uitgangspunten van de vernieuwde voedingsdriehoek toe in de kantines van scholen, overheidsinstellingen, ziekenhuizen... en zorg ervoor dat ook hier de meest duurzame keuze de vanzelfsprekende is.

Voorzie voeding in de winkel van een eco-score die mensen helpt om naast een gezond dieet ook rekening te houden met de ecologische impact van hun voedingskeuze.

Bied genoeg drinkfonteinnetjes aan op openbare plaatsen.

Als we tegen 2050 met 10 miljard mensen op de aarde zijn, wordt het een uitdaging om iedereen te voeden. We kunnen niet met 10 miljard eten zoals veel mensen in het westen dat vandaag doen. Zo is de impact van de vleesindustrie nefast voor het klimaat en milieu ¹⁴:

- De wereldwijde veehouderij is volgens de Voedsel- en Landbouworganisatie van de VN verantwoordelijk voor 14,5% van alle uitstoot van broeikasgassen, net zoveel als alle transport samen.
- Circa een kwart van het wereldwijde watergebruik gaat naar de productie van dierlijke producten.
- Volgens het World Resources Institute zijn veehouders verantwoordelijk voor 80% van de ontbossing in het Amazonegebied.
- De vee-industrie is de grootste veroorzaker van de vervuiling van rivieren en kustwateren met fosfaat en stikstof.

Meer groenten, peulvruchten en noten en minder vlees en zuivel zijn zowel voor je gezondheid als voor de planeet een goede keuze.¹⁵

Vlaanderen lanceerde in 2017 al een vernieuwde voedingsdriehoek. De nadrukken komen overeen met de inzichten van het planetaire dieet: meer plantaardige dan dierlijke voeding eten, zeer bewerkt voedsel en verspilling vermijden en consumptie matigen. Volgens Laurens De Meyer van Bond Beter Leefmilieu is *“het streefdoel te komen tot voedingsaanbevelingen die de gezondheid optimaal bevorderen. Daarbij streven we naar aanbevelingen die ook de milieu-impact beperken (duurzame voeding) en die rekening houden met de huidige eetcultuur in Vlaanderen.”*¹⁶

Gezondheidseducatie in het onderwijs en via de gezondheidssector moedigt ons aan om gezonder te eten. Maar de overheid en openbare instellingen hebben natuurlijk ook een voorbeeldrol te spelen. Dit kan door zélf de principes van de vernieuwde voedingsdriehoek toe te passen.

Naast de vernieuwde voedingsdriehoek helpt de nieuwe nutri-score in sommige winkels je ook om goede keuzes te maken voor een gezond dieet. Maar de nutri-score neemt geen ecologische overwegingen mee.¹⁷ We pleiten

¹⁴ <http://www.greenpeace.nl/campaigns/landbouw/milieu-impact-van-de-veehouderij/>

¹⁵ <https://www.theguardian.com/environment/2019/jan/16/new-plant-focused-diet-would-transform-planets-future-say-scientists>

¹⁶ https://www.knack.be/nieuws/belgie/nieuwe-voedingsdriehoek-verenigt-voor-het-eerst-gezondheid-en-duurzaamheid/article-opinion-902915.html?cookie_check=1553680324

¹⁷

https://www.gezondleven.be/themas/voeding/voedingsdriehoek?gclid=CjwKCAjw1dzkBRBWEiwAROVDLkNkvzeRHESUFWsEH_2yMrqzA3dNTkN7CJ_oe-RunGV1aVYD1Ulw48hoCQxYQAvD_BwE

bijgevolg voor de invoer van een eco-score¹⁸. Die zou, net als de nutri-score, eenvoudig te lezen zijn via enkele kleuren. De indicatie van de milieu-impact zou zich baseren op productiemethoden (biologisch of niet, diervriendelijk of niet, waterverbruik), transport en seizoenen (bewaring).

Ook het aanbod van drinkbaar water moet hoger. Dit kan door bijvoorbeeld drinkfonteinnetjes te introduceren in het straatbeeld en op openbare plaatsen. Deze doelstelling sluit nauw aan bij de verwezenlijking van SDG 6 (proper water en sanitair). De horeca kan een belangrijke rol spelen en gratis of goedkoop kraantjeswater aanbieden, naar het voorbeeld van Frankrijk. Kraanwater drinken draagt niet alleen bij tot minder plastic flessen en een duurzamere consumptie, maar ook tot een gezondere levensstijl.¹⁹

Een circulaire transitie haalbaar en duurzaam maken, vereist aandacht voor de aantrekkelijkheid en betaalbaarheid bij de doelgroepen. We geven een voorbeeld dat faalde: Alma 2, een studentenrestaurant van de KU Leuven, bood bij de start van het academiejaar 2018 alleen nog vegetarische maaltijden aan. Helaas bleek de populariteit onder de studenten te dalen omdat de prijs gemiddeld €5,94 bedroeg. De standaardprijs voor maaltijden met vlees is tussen de €3,40 en €6,10. Na protest van de studenten kwamen de traditionele, niet-vegetarische maaltijden opnieuw op het menu, in plaats van gezonde, vegetarische schotels aan te bieden aan betere prijzen. Dit voorbeeld toont aan dat we niet alleen in moeten zetten op het aanbod van duurzame alternatieven. Er moet ook aandacht zijn voor de omkadering en prijszetting.

Voedselverspilling tegengaan:

Verbied supermarktketens om nog eetbaar voedsel weg te gooien en doe iets aan de overreglementering over hoe groente en fruit er moeten uitzien.

Verduurzaam initiatieven als Food Savers en ToGoodtoGo in heel Vlaanderen door hierrond een beter wetgevend kader te voorzien.

België is volgens de campagne tegen voedselverspilling 'Just keep it' het tweede meest voedsel verspillende land van Europa. Nochtans bestaan er al heel wat goede circulaire initiatieven die voedselverspilling willen tegengaan. Food Savers Gent bijvoorbeeld, een organisatie die voedseloverschotten ophaalt om nadien te verdelen onder kansarme gezinnen. Of de app 'TooGoodtoGo' die sinds een jaar bestaat en een handige link is tussen restaurants en winkels enerzijds en anderzijds consumenten die voedselresten kunnen komen ophalen. Dergelijke initiatieven moeten we over heel Vlaanderen promoten. En waarom geen frigo's op scholen plaatsen met overschotten van schoolmaaltijden voor gezinnen die het moeilijk hebben om 's avonds eten op tafel te zetten?

Het beleid moet meer werk maken van wetgeving om verspilling tegen te gaan. Neem een voorbeeld aan Frankrijk dat enkele jaren geleden een wet stelde die supermarktketens verbiedt om nog eetbaar voedsel weg te gooien. Maar volgens experts zit het grootste verlies bij de industrie voornamelijk in te strenge kwaliteitseisen. Voedsel dat te klein, te groot of te krom is, wordt weggegooid of naar de verwerking afgevoerd. Zolang deze overreglementering bestaat, zullen we voedsel blijven weggooien.²⁰

Verpakkingen verminderen

Verbied onnodige verpakken van voedingsmiddelen en ban plastic zakjes uit de supermarkt.

¹⁸ Een eco-score werd ook als aanbeveling gestemd door de jongeren op Plenum (b)XL, de slotdag van KRAS: https://www.globelink.be/sites/default/files/wysiwyg/190506_het_jong_besluit_2019.pdf

¹⁹ Aquaflanders organiseerde een bewustmakingscampagne #Ikdrinkkraanwater, zie: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/02/campagne-moet-de-vlaming-meer-kraanwater-doen-drinken/>

²⁰ <https://www.humo.be/humo-archieef/393193/dossier-voedselverspilling-we-gooien-in-vlaanderen-elk-jaar-bijna-een-miljoen-ton-eten-weg>

Voer statiegeld in voor PET-flessen en blikjes.

We willen ook focus leggen op duurzame verpakking van voedingsmiddelen. Consumenten moeten meer mogelijkheden krijgen om te kiezen voor minder of herbruikbare verpakkingen. Nog te vaak worden onze etenswaren overbodig verpakt. Plastic zakken kunnen gemakkelijk gebannen worden. In Wallonië bestaat zo'n verbod op plastic zakjes al en Brussel voert het in het najaar van 2019 in. Grote supermarktketens zoals Delhaize en Colruyt gingen hier al mee aan de slag, wat duidt op een breed draagvlak voor deze veranderingen.²¹ Maar wat voedselverpakking betreft botsen winkels en producenten nog vaak op barrières die hen verhinderen om voedsel zo min mogelijk verpakt of zonder verpakking aan te bieden ("*nude shopping*"). Het federale en Europese beleidsniveau moet dus de voedselwetgeving herzien met het oog op duurzaamheid.

Uit onze bevraging bleek ook dat veel jongeren te vinden zijn voor statiegeld, naar het voorbeeld van Duitsland. Het huidige systeem voor glazen flessen ook toepassen op PET-flessen en blikjes kan niet alleen bijdragen tot een duurzamere transitie, maar ook tot minder afval in het straatbeeld. In België lopen momenteel al enkele proefprojecten, zoals in Brussel.

2.2.2 Elektronica

Jongeren zijn zich bewust van hun koopgedrag ten opzichte van elektronica, zo blijkt uit onze jongerenbevraging. Niet alleen kiest negen op de tien om pas een nieuw toestel te kopen als het oude stuk is, drie kwart van de bevroegden laat een beschadigd apparaat ook herstellen. Jongeren ergeren zich echter wel aan de korte levensduur van elektronische apparaten en de dure herstellingskosten (vb. iPhone).

Inzetten op duurzaam design

Ga voor 100% producenten-verantwoordelijkheid en maak van duurzame productie de beste keuze door bijvoorbeeld garantieperiodes te verlengen, geplande veroudering tegen te gaan en herstel aan te moedigen.

Zet in op product-dienstcombinaties waarbij de consument betaalt voor het gebruik van een product, eerder dan voor bezit.

De producent heeft een grote verantwoordelijkheid en zou daarop moeten kunnen worden aangesproken zowel voor, tijdens als na het productieproces. In het Vlaams materialendecreet²² staat dan ook de 'uitgebreide producentenverantwoordelijkheid' beschreven. Volgens de OESO streeft de uitgebreide producentenverantwoordelijkheid volgende doelstellingen na:

- De verantwoordelijkheid (en dus ook de kosten) doorschuiven van de gemeenschap naar de producenten.
- De producenten aansporen om hun producten te herontwikkelen met oog op ecodesign, design-for-recycling en levensduurverlenging²³.

Artikel 21 van dat materialendecreet verankert het principe van die uitgebreide producentenverantwoordelijkheid. Hierdoor kan de Vlaamse regering beslissingen nemen die producenten aanzetten tot:

- de inzameling, aanvaarding en verwerking van afvalstoffen;
- de financiële verantwoordelijkheid voor de inzameling en verwerking;
- het verstrekken van informatie over milieuverantwoord productgebruik, verwerkingsmogelijkheden en milieuverantwoord productontwerp.

²¹ <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/05/08/delhaize-schrapt-plastic-zakjes-voor-groenten-en-fruit/>

²² <https://www.ovam.be/achtergrond-van-het-materialendecreet>

²³ <https://www.ovam.be/producentenverantwoordelijkheid-samen-besturen>

De implementatie van de uitgebreide producentenverantwoordelijkheid gebeurt via de volgende instrumenten: aanvaardingsplicht (van afgedankte toestellen), collectief plan en terugnameplicht (van verpakking van producten). Hoewel dit allemaal beschreven staat in artikel 21, ziet de realiteit er soms anders uit. Producenten en grootketens ontlopen hun aanvaardingsplicht (van afgedankte toestellen) en het milieuverantwoord ontwerp blijft uit. Bovendien hebben veel burgers geen weet van dit artikel en ondernemen ze dus geen stappen bij niet-naleving.

De overheid moet producenten en verkopers strenger aanpakken en opvolgen om duurzame consumptie te garanderen. Ze moeten het ontwerp van hun apparatuur duurzamer maken. Dit kan door de garantie op elektrische apparatuur te verhogen en gemakkelijker te maken. Vandaag botst de consument op allerlei moeilijkheden wanneer hij een beroep wil doen op garantie: men vraagt het originele papieren aankoopbewijs, om een vervangtoestel te ontvangen moet hij een apart abonnement betalen enzovoort. Daarboven zou de consument ook na de garantieperiode bij de producent terecht moeten kunnen voor kleine reparaties. De overheid moet geplande veroudering door de producent een halt toeroepen en een controle-orgaan instellen dat bewuste sabotage opspoot en bestraft. Ook slecht design dat apparaten een mogelijk kortere levensduur dan verwacht geeft, moet opgespoord worden. Verplicht producenten en verkopers ook om informatie te geven over hoe de consument het aangekochte apparaat zelf kan openen alsook informatie over de verschillende onderdelen in het apparaat. Dit kan gebeuren via de handleiding.²⁴

Daarnaast moet een duurzamer businessmodel aantrekkelijk worden. Zo past 'een product als dienst' binnen het plaatje van circulaire economie. In dit model gaat het om het gebruik van producten, eerder dan het verbruik. Zo zouden scholen en bedrijven elektronica kunnen 'huren', eerder dan aankopen. Deze maatregel zorgt meteen ook dat de producenten hun uitgebreide productenverantwoordelijkheid moeten naleven. En zo vermijden we ook dat toestellen voor ettelijke jaren in een kast stof vergaren.

Inzetten op reparatie

Ondersteun projecten die inzetten op het zelf repareren van elektronica, zoals repaircafés.

Reparatie is de toekomst. De overheid kan initiatieven als repaircafés en workshops die mensen leren zelf hun 'smart devices' te repareren, aanmoedigen. De website 'iFixit', bijvoorbeeld, geeft tutorials om bepaalde apparaten te repareren en mogelijkheid om afzonderlijke onderdelen te kopen. Ook 'refurbished' toestellen moeten aangemoedigd worden. Dit zijn apparaten die al eens gebruikt én opgeknapt zijn en zo opnieuw worden verkocht. Dit proces van reparatie kan ook sociale voordelen meebrengen, zoals tewerkstelling in de 'reparatiesector' en de inclusie van kansengroepen. Als jongeren gebruik kunnen maken van repaircafés leren ze daar niet alleen skills maar kunnen ze ook hun buurtgenoten beter leren kennen. Daarnaast kunnen leegstaande gebouwen dienen als reparatieateliers en repaircafés²⁵. Een team van facilitators kan voor opleiding en dus tewerkstelling zorgen zodat de impact van reparatie nog groter wordt.

Inzetten op recyclage

Zet nog meer in op een hergebruik van grondstoffen van elektronica door oude toestellen te verzamelen en nog bruikbare grondstoffen te recupereren. Zet hiervoor grootschalige inzamelcampagnes op.

Voer statiegeld in op smartphones en tablets om de inzameling aan te moedigen.

Het concept van de 'urban mine' ziet een stad als een nieuwe mijn vol oude elektrotoestellen, bestaande uit goud, zilver, kobalt, koper, nikkel, etc. Ze worden niet meer gebruikt maar zijn wel nog van waarde. De overheid kan het

²⁴ <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/tien-maatregelen-voor-betere-producten>

²⁵ advies Olivier Beys BBL

onzorgvuldig afdanken van elektronische apparatuur tegengaan. Ze kan inzetten op gedragsverandering via campagnes die inzamelen aanmoedigen. Dit is enorm belangrijk omdat vandaag maar een fractie van de afgedankte toestellen wordt gerecycleerd. In ons land liggen volgens de Bond Beter Leefmilieu zo'n 3 miljoen toestellen stof te vergaren in een kast. Om deze toestellen op te halen kan het beleid bijvoorbeeld samenwerken met scholen of jeugdbewegingen in het kader van een educatief project of fondsenwerving, wat in Scandinavische landen wordt gedaan.

Een gedragsverandering teweeg brengen is een nobel idee, maar een campagne alleen zal niet de grote ommezwaai brengen. In de toekomst zal de vraag naar kostbare materialen stijgen aangezien steeds meer producten op elektriciteit zullen draaien. Om die reden zal de recyclage van grondstoffen in onze apparatuur sterk omhoog moeten door bijvoorbeeld de invoering van statiegeld.²⁶ Technologiefederatie Agoria heeft als kritiek bij het verhaal van statiegeld dat de levensduur van elektronica enkele jaren bedraagt en daaruit de moeilijkheid volgt dat grote sommen geld voor een substantiële tijd 'geparkeerd' moeten worden. Ondanks deze moeilijkheid, wil de Vlaamse Jeugd Raad benadrukken dat de inzameling van enorm belang is en dat alleen een financiële *incentive* het gros van de burgers tot inzamelen kan aanzetten. De Vlaamse Jeugd Raad vraagt de regering dan ook om creatief te zijn.

2.2.3 Kledij

De kledingindustrie is verantwoordelijk voor een gigantisch deel van de uitstoot. Ze wordt gezien als de tweede meest vervuulende sector ter wereld, met 8 à 10% van de totale uitstoot van broeikasgassen. Dat is meer dan de vliegtuigsector. Maar ook op vlak van mensenrechten schort er wat. De hele productieketen mist transparantie, en het respecteren van mensenrechten in de herkomstlanden is niet gegarandeerd. Een verregaand (Europees) beleid lijkt ons dus broodnodig.

Jongeren consumeren vier maal zoveel kledij als de generatie van hun ouders. Bewustmaking en aanbod van duurzame alternatieven zijn dan ook essentieel.

Bewustzijn vergroten

Zorg dat de kledij die we invoeren en kopen voldoet aan de Europese normen van vervuiling en waardige werkomstandigheden.

Vergroot het bewustzijn van jongeren rond duurzame kledij door campagnes die duurzame alternatieven promoten, labels en handige (online) tools met informatie over alle duurzame mogelijkheden.

Jongeren zijn zich vaak niet of maar in beperkte mate bewust van de impact van hun koopgedrag van kledij. Ook blijkt uit onze focusgesprekken dat jongeren minder geneigd zijn om tweedehandskledij te kopen. In eerste instantie moet de overheid dus zorgen dat de kledij die te koop is op zich al aan een aantal Europese regels voldoet inzake vervuiling en werkomstandigheden van vervaardiging. Daarnaast kan ze via Vlaamse (media)campagnes problemen in verband met duurzame productie in de kledingindustrie in kaart brengen. Ook zou de overheid campagnes kunnen voeren rond alternatieven in samenwerking met partners (ethische kledij en tweedehandswinkels).

Aansluitend vragen we om in te zetten op labels rond duurzame kledij, zoals Fairwear en Close the Loop. Deze labels bestaan nu al maar zijn niet genoeg gekend bij het grote publiek of missen transparantie. Indien de overheid het gebruik van dergelijke labels promoot en winkels hier gebruik van maken, kunnen consumenten een bewuste keuze maken bij hun volgende aankoop.

Als laatste stellen we voor om een applicatie of website te lanceren die de bevolking wegwijs maakt in de verschillende labels, alternatieven, duurzame partners en bedrijven, om op die manier een gebundeld overzicht te geven van alle duurzame mogelijkheden voor consumenten. Bijvoorbeeld een kaart met alle winkels die duurzame kledij maken of kleren hergebruiken, zoals in sommige steden op lokaal niveau al bestaat.

²⁶ <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/kobalt-het-blauwe-goud-van-umicore>

Alternatieve en duurzame productie stimuleren

Voorzie (financiële) impulsen voor lokale startups die inzetten op alternatieve en duurzame productie van kledij.

De Vlaamse overheid kan projecten subsidiëren die inzetten op alternatieve en duurzame productie van kledij. We geven hier het voorbeeld van het projectenfonds Duurzame stad in Antwerpen, dat HNST jeans²⁷ subsidieert voor de productie van duurzame jeans. Het doortrekken van dergelijke projecten op Vlaams niveau moet ook andere bedrijven inspireren om op zoek te gaan naar duurzame manieren om kledij te produceren. Niet enkel subsidiëring maar ook promotie van *good practices* kan leiden tot meer investering in duurzame productieprocessen en gebruik van alternatieve grondstoffen.

2.3 Onderwijs en sensibilisering

Sensibilisering

Investeer als overheid in bewustmakingscampagnes die zowel jongeren als volwassenen aanspreken.

Het Akkoord van Parijs erkent onderwijs en kennisverspreiding over klimaatverandering als belangrijke hefboom voor klimaatactie (art. 12). Maar ook het VN-Comité van de Rechten van het Kind roept in haar slotbeschouwingen België op om op het gebied van milieu, gezondheid en klimaatverandering meer in te zetten op bewustmaking o.a. door onderwijs²⁸.

Veel van bovenstaande adviespunten staan of vallen met een goede bekendmaking van de maatregelen waar jongeren een beroep op kunnen doen. Jongeren geven aan niet altijd op de hoogte te zijn van de meest duurzame keuze of hoe ze hun gedrag kunnen aanpassen. Een goede kennis van wat duurzaamheid is, maar ook van het aanbod is een eerste stap. Dit kan bijvoorbeeld door bewustmakingscampagnes die de hele bevolking targetten, die *good practices* delen en tonen dat duurzaam leven ook haalbaar en leuk kan zijn.

Algemene campagnes zijn belangrijk, maar ook het onderwijs heeft zijn rol. De meeste kinderen en jongeren brengen namelijk veel van hun tijd door op school. Leerkrachten spelen dan ook een niet te onderschatten rol en hebben een voorbeeldfunctie. Ze moeten elke leerling op maat informeren, begeleiden en ondersteunen.

Onderwijs

Voer een geïntegreerd beleid rond duurzaamheid en onderwijs. Investeer in vorming voor leerkrachten en versterk hun competenties rond educatie voor duurzame ontwikkeling en klimaatverandering meer specifiek.

Maak van duurzaamheid, systeemdenken en klimaat een belangrijke prioriteit in de nieuwe eindtermen van de tweede en derde graad van het secundair onderwijs.

Ondersteun scholen in het zelf voeren van een duurzaam (aankoop)beleid. Stel extra subsidies ter beschikking voor grote, duurzame investeringen.

²⁷ <https://www.letsbehonest.eu/>

²⁸ UN Committee on the Rights of the Child. *Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Belgium, 2019*, CRC/C/BEL/CO/5-G.

Op dit moment bestaan er heel wat projecten, vormingen en initiatieven rond duurzaamheid op school, maar de samenhang ontbreekt vaak en de acties zijn meestal fragmentarisch en tijdelijk. Bovendien zijn projecten en vormingen rond duurzaamheid vaak afhankelijk van een directie, leerkracht of aantal individuen, en is er geen sprake van een algemene visie.

Er is nood aan een geïntrigeerd beleid rond duurzaamheid en onderwijs. Duurzaamheid en klimaat mogen niet zomaar een hype of een actie zijn, maar moeten structureel ingebed worden in ons hele onderwijssysteem: de schoolinfrastructuur, de organisatiecultuur, het curriculum, de lerarenopleiding en vormingen,...

Vorming en versterking van competenties van leerkrachten rond educatie voor duurzame ontwikkeling en klimaat zijn dus belangrijk. De huidige generatie scholieren en studenten heeft niet genoeg aan louter kennis verwerven over klimaatverandering. De focus moet liggen op vaardigheden en competenties met betrekking tot een duurzame levensstijl, systeemdenken en toekomstbestendige technologieën. Geef leerkrachten de handvaten om kennis, vaardigheden en competenties omtrent het klimaat door te geven. Zorg dat er op school en in de klas kritisch wordt nagedacht over het klimaat en dat leerkrachten de leerlingen kunnen ondersteunen wanneer ze zelf actie ondernemen. Zorg dat duurzaamheid, systeemdenken en klimaat belangrijke prioriteiten worden in de nieuwe eindtermen van de tweede en derde graad van het secundair onderwijs.

Maar onderwijsinstellingen moeten ook vanuit eigen acties en werking een duurzaam beleid implementeren. Zo kunnen ze bijvoorbeeld vanuit een circulaire gedachte leermateriaal maken uit herbruikbaar materiaal. Of de keuze om leerboeken aan te kopen voor meerdere gebruik of een doorverkoopstelsel.

Daarnaast kunnen scholen hun energieverbruik nog veel verbeteren en energiezuiniger worden, onder andere door gebruik van zonnepanelen, warmtepompen, isolatie etc. Dergelijke grote en duurzame investeringen moeten in aanmerking komen voor extra subsidies van de overheid. Wat de kleine infrastructuur betreft moeten er voldoende fietsenstallingen zijn op school, propere waterfonteinjes etc. Er moeten groene speelplaatsen komen, die scholen idealiter ook delen. Ten slotte moeten scholen voluit kiezen voor duurzame consumptie van voeding en een anti-afvalbeleid. Denk maar aan de schoolmaaltijden of de automaten die allerhande producten verschaffen.

Zie hogescholen en universiteiten als kennishubs rond duurzaamheidsdenken. Zij kunnen ook zelf heel wat impact hebben als duurzame instituten.

Ook universiteiten en hogescholen hebben een belangrijke rol te spelen, niet enkel in de kennisopbouw en verspreiding rond duurzaamheid, maar ook in hun eigen duurzaam beleid. Kate Raworth, de auteur van 'De Donut Economie', beschreef in een blogpost enkele mogelijkheden.²⁹ Zo zijn Green Offices plekken waar duurzaam beleid van onderuit vorm kan krijgen, kunnen e-books een alternatief zijn voor geprinte boeken en kunnen deelplatformen een oplossing bieden voor het uitlenen van kotmeubilair en studieboeken.

Maar ook samenwerkingen tussen faculteiten en extra curriculaire activiteiten kunnen duurzaamheidsdenken stimuleren door het ecologische aan het economische en het sociale te koppelen.

2.4 Wonen

Maak wonen in de stad en in dorpskernen betaalbaar voor jongeren. Stimuleer nieuwe ruimte-efficiëntere woonvormen als samenwonen, community land trust, co-housing,...

Verbeter de kwaliteit en energiezuinigheid van huurwoningen door middel van een uitgebreid systeem van renovatiepremies, fiscale stimuli of verlaagde successierechten voor de renovatie van een huurhuis.

²⁹ <https://www.kateraworth.com/2018/12/07/how-can-universities-teach-more-students-more-about-climate-change/#>

Stel een verhardingsstop niet langer uit.

Energie besparen, ook op woningen, is dé maatregel om klimaatopwarming tegen te gaan. Voor jongeren, die vaak geen huiseigenaar zijn, is dit niet evident. Slecht geïsoleerde studentenkoten en huurwoningen zijn nog altijd schering en inslag.

We gaan niet te diep in op dit beleidsdomein, maar verwijzen hier naar drie vorige Vlaamse Jeugdraad adviezen, namelijk 'Wonen in armoede'³⁰ 'Woonbeleidsplan Vlaanderen'³¹ en 'Witboek beleidsplan ruimte Vlaanderen'³². We vragen hierin onder andere om wonen in de stad of in dorpskernen betaalbaar te maken, (nieuwe vormen van) samenwonen aan te moedigen in plaats van te bestraffen, het energiezuinig renoveren van een huurwoning te stimuleren en onmiddellijk een verhardingsstop in werking te stellen.

2.5 Jeugdwerk

We zouden de Vlaamse Jeugdraad niet zijn als we ook het jeugdwerk, als belangrijke actor voor kinderen en jongeren, niet meenamen in dit advies. Voor het jeugdwerk, dat vooral draait op vrijwilligers en geen al te grote budgetten heeft, zijn er een aantal uitdagingen die beleidsmatige actie nodig hebben om duurzaamheid te kunnen verankeren. Waar mogelijk maakten we in bovenstaand advies al melding van zaken die ook voor groepen van toepassing zijn, maar we herhalen de belangrijkste maatregelen hier, aangevuld met adviespunten die nog niet aan bod kwamen. Deze aanbevelingen kwamen voort uit een overleg met enkele beleidsmedewerkers en lokale ondersteuners van de grote jeugdwerkkoepels (KSA, Scouts & Gidsen Vlaanderen, Chirojeugd Vlaanderen) en Globelink. 'Te duur', is een boodschap die zij vaak te horen krijgen van hun leden.

Mobiliteit

Zorg dat er bij internationale uitwisselingen tussen jeugdgroepen, bijvoorbeeld Erasmus+, voldoende mobiliteitsbudget is en faciliteer zo duurzame transportkeuzes.

Maak per trein reizen via het groepsticket van de NMBS de meest voordelige en gebruiksvriendelijke optie voor jeugdwerkorganisaties.

Maak bij busvervoer de versterkingsritten van De Lijn meer bekend en zorg dat jeugdwerkorganisaties die kunnen gebruiken voor al hun activiteiten.

Ook jeugdwerkorganisaties vinden duurzame mobiliteit en het trein-tram-busvervoer als niet evident.

Voor internationale mobiliteit zijn de hoge kostprijzen van treinen een drempel. Daarbij komt nog dat het Erasmus+ programma het reizen per vliegtuig, als goedkoopste optie, net stimuleert in plaats van voldoende budget te voorzien voor duurzame alternatieven als de trein. Tegenwoordig is het internationale busverkeer in opmars. Maar hier kunnen we vraagtekens plaatsen bij de werkomstandigheden en dus bij de sociale component van de duurzaamheid.

Voor binnenlands treinvervoer zou moeten gelden dat een groepsticket altijd het voordeligst alternatief is. Nu is het in se voordeliger om met go-passen te werken, waardoor het jeugdwerk geen groepsreservaties kan maken en groepen terecht komen op al overvolle treinen. Dit is onaangenaam voor de groep, maar zeker ook voor andere reizigers.

³⁰ https://vlaamsejeugdraad.be/sites/default/files/advies/1501_advies_wonen_in_armoede_0.pdf

³¹ https://vlaamsejeugdraad.be/sites/default/files/advies/1306_advies_woonbeleidsplan_vlaanderen_visie_en_doelstellingkader.pdf

³² https://vlaamsejeugdraad.be/sites/default/files/advies/1701_advies_witboek_beleidsplan_ruimte_vlaanderen.pdf

De Lijn voorziet al versterkingsritten bij kampvervoer. Dergelijke ritten zouden ook moeten bestaan voor andere activiteiten van jeugdwerkorganisaties. Momenteel vallen andere ritten onder 'evenementenvervoer', aan een hoge kostprijs die jeugdwerkorganisaties niet kunnen betalen. Ook de bekendmaking en toegankelijkheid van het aanbod van De Lijn voor jeugdwerkorganisaties kan beter.

Infrastructuur

Maak middelen vrij om de infrastructuur van jeugdwerkorganisaties energiezuiniger te maken.

De Vlaamse Regering besliste om culturele infrastructuur energiezuiniger maken in de beleidsperiode 2017-2021. De Vlaamse Jeugdraad was positief over deze plannen en schreef hier ook een advies over³³. Maar de aanvragen worden prestatiegericht beoordeeld. Dat wil zeggen dat de investeringskosten van de ingediende projecten gedeeld worden door de beoogde CO²-reductie, waarbij de berekening rekening houdt met de specificiteit van de investering. Op basis daarvan volgt een rangschikking die aan de hoogst gerangschikte projecten de beschikbare middelen toekent. Daarnaast moeten de projecten bovenlokaal zijn. Voor jeugdwerkorganisaties zijn dit heel hoge voorwaarden om aan tegemoet te komen. Er zijn maar enkele organisaties die hiervoor in aanmerking komen. Het voorstel om gecoördineerde aanvragen te doen, werkt ook niet meteen drempelverlagend: er gaat heel veel werk naar de opmaak van een dossier, organisaties moeten onderling afstemmen etc. En eenmaal de subsidie is toegekend, volgt de zeer tijdsintensieve opvolging. Er is, zowel bij nieuwbouw als bij renovatie, nood aan subsidiëring op maat van lokale en bovenlokale jeugdwerkorganisaties om hun infrastructuur te verbeteren en energiezuiniger te maken. Een eerste stap kan de verlaging van de BTW voor jeugdinfrastructuur van 21% naar 6% zijn. Dit is voor scholen nu reeds het geval. Om te zorgen dat er geen 'wildgroei' aan nieuwe infrastructuur komt, kan de bezettingsgraad een criterium vormen bij subsidiëring, dit om gedeeld ruimtegebruik te stimuleren.

Naast energiezuinigheid moet ook nabije groene speelruimte een aandachtspunt worden. Waarom niet inzetten op een verkeersveiliger omgeving rond jeugdlokalen, zoals ook met schoolomgevingen gebeurt? Bijvoorbeeld: invoeren van een (tijdelijke) zone 30, stimuleren dat ouders hun kind niet per auto afzetten aan de deur etc.

Afval en herbruikbare bekens

Moedig selectieve ophaling en toegang tot recyclageparken aan bij lokale jeugdwerkorganisaties.

Voorzie uitleendiensten van herbruikbare bekens voor verenigingen.

Het jeugdwerk kan al rekenen op heel wat maatregelen qua afvalophalen en sorteren. Maar deze blijken niet altijd goed gekend te zijn, bij de jeugdwerkorganisaties zelf én bij de intercommunales. Daarnaast is de betaalbaarheid ervan dikwijls ook een drempel. Het beleid moet selectieve ophaling, ondersteuning bij sorteren en toegang tot recyclageparken veel meer stimuleren.

Herbruikbare bekens worden vanaf 2020 verplicht. Jeugdwerkorganisaties en andere verenigingen zullen hier dus in mee moeten. Op lokaal niveau stelt dit wel een aantal uitdagingen. Zo is het niet duurzaam als elke lokale vzw zijn eigen bekens gaat aanschaffen, om die dan maar enkele keren per jaar te gebruiken. De lokale overheden en/of intercommunales zouden een groepsaankoop kunnen organiseren of een uitleendienst voorzien. Belangrijk is dat het om neutrale bekens gaat (zonder bierreclame bijvoorbeeld). Ook een goed systeem om deze bekens af te wassen, bijvoorbeeld een mobiele wasplaats, moet worden voorzien.

³³ https://vlaamsejeugdraad.be/sites/default/files/advies/1704_advies_investeringsubsidies_voor_culturele_infrastructuur_met_bovenlokaal_belang.pdf